

**AZ EURÓPAI FELSOÓKTATÁSI TÉRSÉG ADTA LEHETŐSÉGEK:
AZ ERASMUS ÖSZTÖNDÍJPROGRAMBAN RÉSZT VEVŐ HALLGATÓK
TAPASZTALATAINAK FELMÉRÉSE**

BENCZE SZABINA[§] - TÓTH-SZERECZ ÁGNES^h

Absztrakt

Az Európai Felsőoktatási Térség egyik leghatékonyabb és legkihasználtaabb szegmense a hallgatói mobilitás, külföldi tapasztalatszerzés lehetősége. Az egyetemek átjárhatósága, valamint a hozzá kapcsolódó ösztöndíj-programok alternatívát jelentenek a képzések során, valamint tágítja a hallgatók látókörét. A nyelvtanulás eredményessége mellett számos olyan ismerettel bővíülhet tudásuk, amelyek pozitívan hathatnak folyó tanulmányaikra, későbbi munkavállalásukra is. A programban korábban részt vevő hallgatók véleményének, tapasztalatainak vizsgálata rendkívül hasznos visszacsatolásként szolgál a hallgatói mobilitás hatékonyságának mérésére.

Kulcsszavak: hallgatói mobilitás, Bologna folyamat, ösztöndíj, Erasmus program

Az Európai Felsőoktatási Térség megalakulását követően számos változást reméltek az európai felsőoktatási intézmények. A Bologna Folyamat kibontakozásában innovációs lehetőségeket, újonnan megnyíló alternatívákat láttak, s bíztak az európai egyetemek kooperációjának hatékony működésében. A Bolognai Nyilatkozat aláírásakor alapelveket, célkitűzéseket fogalmaztak meg, amelyeknek véleményünk szerint központi eleme a hallgatói mobilitás megvalósulása. A további célok és következmények mind ennek a jelenségnek függvényei vagy okozatai, s ezért kutatása igen relevánsnak tekinthető a témán belül. A hazai szakcikkeket, tanulmányokat olvasva számos olyan információt kaphatunk a hallgatói mobilitás témakörében, amelyek a magyarországi adatokat dolgozzák fel. Ám ezek jelentős része már elavult, vagy nem tárgyal olyan hangsúlyos kérdéseket, mint a hallgatók külföldi tanulmányainak finansziális háttere, a leglátogatottabb szakok kiemelése, vagy a munkavállalás során használható külföldön elsajátított készségek feltérképezése. Kutatásunk során az általánosan ismert információk mellett ezeket a kevésbé tárgyalt kérdéseket szeretnénk feldolgozni és ismertetni az Erasmus ösztöndíjprogramban korábban részt vett, vagy jelenleg külföldön tartózkodó hallgatók válaszáinak segítségével.

A téma indoklása, célkitűzések

Manapság igen népszerű a felsőoktatásban részt vevő hallgatók körében a külföldi szakmai tapasztalatszerzés, képzés lehetősége, melynek

---

[§] PhD hallgató, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

^h PhD hallgató, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

megvalósításában kardinális szerepet tölt be az Erasmus ösztöndíjprogram (Tarnay 2005). Az Erasmus program működésének köszönhetően 1998 és 2004 között valamivel több, mint tizenkétezer magyar hallgató vett részt valamilyen külföldi képzésben. Sikerességét igazolja az is, hogy a hallgatói mobilitás mintegy 70 százaléka e program keretein belül zajlik (Bokodi 2005). A téma aktualitását feltételezi továbbá, hogy a hallgatói mobilitás témakörében végzett eddigi kutatások és a rendelkezésre álló adatbázisok igen eltérőek és nem naprakészek, emiatt az adatok összehasonlíthatósága is nehézkes. A megfelelő információk hiánya korlátozza a nemzetközi, illetve a haza hallgatói mobilitás jelenlegi arculatának, irányának, tendenciájának, problémás, illetve hiányos területeinek feltárását (Kasza s.a.). A fentiekben felsorolt okokból kiindulva e tanulmány keretein belül vállalkozunk arra, hogy egy átfogó képet adjunk az Erasmus ösztöndíjprogramban résztvevő diákok mobilitási arculatáról.

Az Erasmus programban résztvevő magyar diákokra jellemző mobilitási trendek aktualizálásán túl megvizsgáljuk a hallgatók tapasztalatai alapján az Erasmus ösztöndíjprogram hatásosságát és hatékonyságát.

Emellett kitérünk a hallgatói mobilitás elsődleges céljának tárgykörére, a külföldön megszerzett nyelvismeret, tapasztalat horizontális, illetve vertikális dimenzióban szerezhető előnyeire; illetve vizsgáljuk azt is, hogy milyen mértékben használható ki a külföldön szerzett szakmai tapasztalat és nyelvismeret a nemzetközi és/vagy a hazai munkaerőpiacon.

A kutatás során vizsgáljuk a külföldi fogadó egyetemek követelményrendszerét is a hallgatók saját bevallása alapján.

Kutatásmódszertan

A választott téma jellegét, komplexitását tekintve kvantitatív kutatási módszeren belül Survey technikát alkalmaztunk, így egy 23 kérdésből álló online kérdőív segítségével végeztük el a vizsgálatot. A kérdőív főként zárt kérdéseket tartalmaz, ezen belül is elsősorban szelektív típusú kérdéseket és Likert-skálákat. A célcsoport hatékony elérésének érdekében felvettük a kapcsolatot a Tempus Közalapítvánnyal, akik megfelelő adatbázissal rendelkeznek az Erasmus ösztöndíj-programban résztvevő hallgatókról. Az általunk elkészített online kérdőívet minden magyarországi egyetem Erasmus programirodájának továbbították, ahol a programirányítók az adatbázisukban szereplő hallgatók jelentős hányadának továbbították kérdéssorunkat. Az esetlegesen elavult hallgatói e-mail címek miatt nem jutott el a felmérni kívánt teljes populációhoz kérdőívünk, ám a 478 kitöltött adatlap így igen meggyőző adatmennyiségnek tekinthető. A kérdőív számtalan olyan kérdésre keres választ, amelyek a nemzetközi hallgatói mobilitási vizsgálatokban nem kerültek tárgyalásra, vagy kifejtésük elégtelennek bizonyult. A vizsgálat segítségével a már korábban kutatott kérdések - mint a leglátogatottabb ország kiszűrése vagy az odalátogatók aránya - aktualitást nyerhetnek, az egészen újszerű kérdések - mint a külföldön eltöltött időszak hossza, a finanszírozás mértékével való elégedettség és a legkedveltebb szakok

felmérése- pedig hasznos adatokat szolgáltathatnak a magyar közoktatás számára.

Az Európai Felsőoktatási Térség (EFT)

Az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttének előzményeként 29 ország képviselőinek aláírásával megszületett a Bolognai Nyilatkozat. Ennek a folyamatnak ma már közel 50 tagja ismert, így az európai együttműködés kellően megalapozottnak bizonyult. A kooperáció alapját a felsőoktatásban kibontakozó verseny generálta, amelyben Európa nem foglalt el túl előkelő pozíciót. Ennek okai a kutatási innovációs területek fokozatos elvesztésében, az oktatói és hallgatói mobilitás számottevő hiányában, valamint az Európában szerzett végzettségek elismerésének akadályaiában nyilvánultak meg egyre nagyobb mértékben. A tervezett összefogás alternatív megoldásként szolgálhatott a képzési rendszer hatékonyabb, rugalmasabb funkcionálására, a hallgatói mobilitás ösztönzésére, a piac-orientáltság elősegítésére (Csekei 2010). Az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttének célja elsősorban egy olyan egységes rendszerszemlélet kialakítása volt, amely lehetőséget biztosított arra, hogy a térség országaiban egységes képesítési struktúra valósulhasson meg. Az elképzelések szerint a programban résztvevő európai országokban megszerzett képesítések egységes keretrendszerével lehetőség nyílik a Bolognai folyamat átláthatóságának növelésére. Ennek legfontosabb hozományai a következőképp strukturálhatóak: a külföldön szerzett képesítések előmozdítása nemzetközi elismerése a megszerzett okmányok tanúsításának hatékonyabb értékelésével; a különböző nemzetiségű európai polgárok mobilitásának elősegítése; a minőségbiztosítás feltételeinek előmozdítása (Barakonyi 2009).

Bár az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttének céljai komplexek, jól körülírtak voltak, korábban is találkozhattunk olyan kezdeményezésekkel, amelyek a térség fejlődését, innovációját kívánták elősegíteni. Már az 1980-as években megalakult a hallgatók mobilitását elősegítő Erasmus program, a képesítések nemzetközi elismerését megcélzó Nemzetközi Felsőoktatási Elismerési Információs Központok, majd az 1990-es évek során a Tempus Program, amely a tapasztalatok nemzetközi átadását tűzte ki céljává, s megemlíttést érdemel a széleskörű tájékoztatást biztosító Információs Központok Európai Hálózata is (Csekei 2010). Ám kimagasló eredményeket, tartós változásokat önmagában nem hozott egyik kezdeményezés sem.

A Bologna Nyilatkozat 1998-as kezdeményezései ezzel szemben hatalmas tömegeket mozgattak meg. Az Európai Bizottság képviselői, nemzetközi szervezetek, egyetemi vezetők, kutatók, oktatók és hallgatók is megjelentek Bolognában a jeles alkalomból. A Bologna Nyilatkozat tézisei egyfajta paradigmaváltást eredményeztek a felsőoktatás színterein, hiszen új nézetek, új irányzatok jelentek meg általa Európában.

2010-ig olyan célokat tűzött ki a felsőoktatás reformjában, amelyek előremozdíthatják pozícióját a felsőoktatási versenyszférában. Hat olyan tételt fogalmaztak meg, amelyek segítségével pozitív fordulatot reméltek akár világviszonylatban is. Az első tétel a végzettségek rendszerének olyan

kialakítása volt, amely áttekinthetőbbé teszi a képezések átláthatóságát, elismerhetőségét. A második elv az alapképzésben történő szakos képzés hatékonyságát célozta meg, amely elegendő felkészültséget nyújt a munkaerőpiacon való elhelyezkedés során a végzett hallgatók számára. A második lépcsőfok mesterképzés formájában a professzionális tudás, a továbbtanulás, az élethosszig tartó tanulás jelent meg a Bologna folyamatban, logikusan ráépítve az alapképzési szakokra. A koncepció harmadik eleme az egységes képzési rendszer kialakítása lett. Segítségével a kreditátvitel, a külföldi tanulmányok elismerése vált volna hatékonyabbá. Az előzőekben felsorolt tézisek következményeként bíztak a negyedik elmélet, a mobilitás produktív megvalósulásában. Ennek segítségével az egyetemi élet, a tapasztalatcserék, a módszerek, a kutatási eredmények felpezsdülését remélték. Az ötödik elv a minőségbiztosítás szerepét hangsúlyozta, s a nemzetközi kooperációban bízott, amely osztatlan, egységes rendszert biztosítana ennek a területnek. Az utolsó tézis az európai dimenzió általános támogatása volt, amely az összes eddig felsorolt célterület megkönnyítését szolgáltná (Csekei 2010).

Kulcsfontosságú eseménynek számított a Leuvenben megrendezett konferencia is, amely a Bolognai Folyamat alapelveit gazdagította részvevőinek közreműködésével. Ezek az alapelvek szintén célkitűzésként szerepeltek a térség munkássága során, így a Bologna Folyamat hosszú távú működéséhez tartották szükségesnek megvalósításukat.

Egy önálló paradigmának tekinthető elve a korábban is preferált élethosszig tartó tanulás, amely az egyén tanulási tevékenységét szó szerint értelmezi a megszületésétől a halálig futó megszakítás nélküli kontinuumon. A Bolognai folyamat megalkotóinak elképzelései szerint a folyamatos önképzés mindenképpen pozitívumokkal jár, mivel fejleszti az egyén ismereteit, s képessé teszi a változó világhoz való alkalmazkodásra, a munkaerő piaci változásokhoz való idomulásra. Ennek elősegítésében az egységes képzési rendszer és az egymásra épülő szakaszok nagy szerepet játszanak (Harangi 2003). A foglalkoztathatóság kérdése szintén központi kérdése az Európai Felsőoktatási Térség működésének. Jelenlegi és távlati céljai közt előkelő helyet foglal el a képzési- és a munkaerőpiac közelítése, amely a végzettséget szerző hallgatók elhelyezkedését könnyítené meg akár nemzetközi viszonylatban is. Minél jobban összhangban állnak egymással a munkaerő piaci igények a képzési kínálattal, annál több lehetőséggel kecsegtet a társulás a munkavállalók számára. Ennek előzményeként természetesen szintén alapelveként tekinthető az oktatás, a kutatás és az innováció kapcsolatának korrekciója. A kutatások jelentőségére alapozva kívánnak magasabb pozíciót elfoglalni a felsőoktatási versenyszférában az európai intézmények, amelyek a tudományos tevékenységek népszerűsítésével, elősegítésével valósulhatnak meg effektíven. A kutatói réteg szélesítése általános feladat, amelyet a hallgatóközpontú tanulás metodikájával érhetnek el leghamarabb. Végül a nemzetközi nyitottság és a mobilitás alapkérdései szerepelnek az európai egyetemek célkitűzései között, amelyről az későbbiekben bővebben is olvashatunk. (Csekei 2010)

Szakemberek garmadája foglalkozik napjainkban is az Európai Felsőoktatási Térség, s ezen belül a Bolognai Folyamat működésének hatékonyságával, eredményességével, hozományaival és következményeivel. Az elképzelések, kitűzött célok egy része nem valósult meg az elvárt mértékben, a hozzáfűzött remények több országban kudarcot vallottak. A változás névelegesen létrejött, az irányelvek kereteit biztosították, funkcióját sok esetben azonban mégsem látja el. Az utóbbi évtizedek során egyik princípium a hallgatói mobilitás kérdése lett, amely ugyan európai viszonylatban nem jelentős hazánkban, de elterjedése egyre hangsúlyosabban jelent meg az elmúlt néhány évtizedben.

Nemzetközi hallgatói mobilitás

Az európai egyetemek sokáig szinte teljesen izoláltan működtek, s a nemzetközi kapcsolatokra irányuló kezdeményezések is csak szakaszosan következtek be a felsőoktatás egyes területein. Az első szakasz során az európai egyetemek zöme már az 50-es években próbálta előidézni a hallgatói mobilitás növekedését, melynek akkoriban csupán az eltérő kultúrájú nemzetek megismerése, a tolerancia kialakítására és az előítéletek megszüntetésére irányultak. Ennek megvalósulását a tanulmányok kölcsönös elismertetésével ösztönözték. A második szakasz során a külföldön folyó tanulás célja inkább a hallgatói létszámok növelésében, a gazdasági innovációs előrelépés lehetőségeiben rejlett. A harmadik szakaszt az egyetemek közötti kooperáció, a praktikus tapasztalatokon alapuló tapasztalatszere és a közös európai dimenzió kimunkálása mozgatta. A folyamat lezárásaként pedig a Bologna Folyamathoz való önkéntes csatlakozás, a program elveivel való azonosulás valósult meg, amelynek célkitűzése az európai oktatási rendszer összehangolása lett. (Teichler 2003)

Mivel a Bolognai Folyamat egyik kulcsfogalmaként vált ismertté a hallgatói mobilitás, azt feltételezhetnénk, hogy ennek impresszióit, konzekvenciáit átfogó hatásvizsgálatok követték nyomon. Ám a témában kutató szakemberek elégedetlenek a rendelkezésre álló adatokkal, hiszen a statisztikák hiányosak, a vizsgálódások során nyert adatok pedig sokszor nem reprezentatívak és adekvátak. Az UNESCO, az OECD és az EUROSTAT mérései tekinthetők a legprecízebbnek, amelyek kimutatásai azt bizonyosan tükrözik, hogy a hallgatói mobilitást Európa országaiban expanzió jellemzi. Az európai térséget vizsgálva legmagasabb arányban Svájcban, az Egyesült Királyságban és Ausztriában találkozhatunk. Domináns adatokat mutat Belgium, Franciaország, Németország és Svédország is. A kutatások alapján kiderül, hogy az Európán kívüli kontinensekről szignifikánsan több hallgató érkezik térségünkbe, míg interkontinentális viszonylatban a hallgatói mobilitás aránya alulmarad. (Teichler 2011)

A hallgatói mobilitás várható hozadéka közül több aspektus kiemelhető, amely mindenképpen az európai egyetemek versenyképességét segítené elő. Egyik legmeghatározóbb cél a képzett, mobil munkaerő megteremtése lenne, amelynek alapvető feltétele a tanulmányok alatt elsajátított külföldi tapasztalatszerzés. A fogadó országokban nyert tapasztalatok és készségek, technikák és többlettudás a hallgató és az anyaország számára is

megkérdőjelezhetetlen profitot termelhet. A munkaerőpiac, a kutatás és az innováció elősegítésére pedig a nemzetközi hallgatói mobilitás keretein belül a tehetségek idevonzása és megtartása jelenthet megoldást. Viszont a modern peregrináció szerepe nem csak a tapasztalatszerzésen, a készségek elsajátításán alapul. Elengedhetetlen hozzáadéka az utazó hallgatóseregnek a nemzetközi kapcsolatrendszerek kialakítása, amelyek hosszútávon előnyösek lehetnek a szakmában való érvényesülés során. A fogadó egyetemek perspektíváját tekintve a szellemi profit mellett a külföldről érkező hallgatók fogadása finansiális előnyökkel is járhat, hiszen a bevételként könyvelt tandíj profitot termel a felsőoktatási intézmények számára. Ezt a lehetőséget az USA-ban maximálisan kiaknázzák, s ezen felül igen magas arányban maradnak is fogadó egyetemükön a hallgatók, amely szellemi hasznot is hoz számukra. A rendszer egyik jelentős hozzáadéka továbbá a kereszt-mobilitás lehetősége, amely egy speciális formája a hallgatói mobilitásnak. A fogalom a szakterületek, szakok változtatását jelenti, amellyel megelőzhető a hallgató és az állam számára is rendkívül költséges pályamódosítás többletkiadása. Amennyiben a hallgató alkalmatlannak érzi magát a szakterületen, vagy a munkaerőpiac formálódása indokolja a váltást, időt és energiát takaríthat meg. (Barakonyi 2009)

A hallgatói mobilitást támogató kezdeményezések hozzáadékként a hosszabb időintervallumot felölelő képzések látogatása is megszorodott Európaszerte, ami azt jelenti, hogy a hallgatók egy csoportja felsőoktatási tanulmányainak egészét egy külföldi országban tölti. Ez a kategória főleg azokat a hallgatókat öleli fel, akik egy magasabb gazdasági pozíciót birtokló ország egyetemén folytatnak tanulmányokat annak reményében, hogy végzettsége vagy munkavállalási esélye magasabb presztízsű lesz. Interkontinentálisan, Európán belül inkább az időszakos hallgatói mobilitás dominál, tehát a hallgató a tanulmányi idő egészét nem tölti a fogadó egyetemen. A kedvezőtlenebb egzisztenciával rendelkező országokban elindulása óta egyik legnépszerűbb lehetőséget teremtő program az Erasmus ösztöndíj-program, amely támogatási rendszerével azoknak teremt alkalmat a külföldi tapasztalatszerzésre, akiknek egyéb módon nem lenne erre lehetősége (Teichler 2011). A hazai gyakorlatban- kiemelve az Erasmus program keretein belül végzett tanulmányokat- főleg a horizontális mobilitási típusról beszélhetünk, amely a hallgató által látogatott szak külföldi részeges lehallgatását takarja (Barakonyi 2009).

Hallgatói mobilitás, európai helyzetkép

A hallgatói mobilitás évről-évre növekvő aránya minden témában kutató szakember érdeklődésének célpontjában megjelenik. A kutatások 2006-2007-ig viszonylag pontos adatokat szolgáltatottak, ám kevés információt tartalmaznak. A vizsgáltak főleg arra fókuszálnak, hogy melyek a legkedveltebb országok, amelyeket a hallgatók látogatnak, s hogy mekkora számban jelennek meg az oktatásban. Ám a képzés időtartamát, legkedveltebb szakjait, s anyagi finanszírozását nem ismerhetjük meg egyetlen tanulmányból sem.

1. táblázat: Az Egyesült Királyságba érkező hallgatók száma (1997-2006)

Ország	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kína	2,660	2,883	4,017	6,310	12,095	20,710	35,155	47,740	52,675	50,755
Franciaország	12,101	12,844	13,254	12,910	9,950	9,940	10,560	11,295	11,685	12,456
Németország	12,582	13,037	13,568	13,750	11,370	10,960	11,785	12,095	12,555	13,265
Görögország	21,737	25,602	28,605	29,580	31,150	28,585	26,005	22,825	19,685	17,675
Hong Kong	7,767	7,977	8,829	8,380	8,335	8,870	10,105	10,575	10,780	9,456
India	2,302	2,965	3,498	3,760	4,875	7,750	12,465	14,625	16,885	19,205
Írország	15,572	15,894	15,144	13,930	13,510	13,235	13,460	14,715	16,345	16,790
Olaszország	4,990	5,254	5,748	6,080	5,415	5,170	5,440	5,215	5,315	5,460
Japán	4,685	5,332	5,686	6,150	6,470	6,355	8,300	6,395	6,180	6,200
Malajzia	18,015	17,380	12,632	10,140	10,005	10,680	11,780	11,805	11,475	11,450
Nigéria	1,834	1,920	1,902	2,120	2,650	3,340	4,585	5,940	8,145	9,805
Szingapúr	5,646	6,081	6,016	5,460	4,410	4,175	4,250	3,905	3,630	3,275
Spanyolország	6,945	7,220	7,660	7,780	5,800	5,705	6,095	6,105	6,000	6,225
Amerikai Egyesült Államok	9,448	10,117	10,981	11,470	9,425	9,985	11,630	13,380	14,385	14,755

Forrás: Verbik, Line – Lasanowski, Veronica (2007): International student mobility- Patterns and trends. The Observatory on Borderless Higher Education. London. Saját szerk.

A külföldi tapasztalatszerzés gyakorlati hasznosítására vonatkozó kutatásokat ugyan folytattak korábban (Eurpean research study, 1998-1999), de a munkaerőpiac változásai és az általános feltételek módosulása miatt úgy gondoljuk, ezek már elvesztették aktualitásukat. Az egyik legkevésbé kutatott terület a külföldi tanulmányok munkavállalásra irányuló hatásának elemzése. (Kasza s.a.)Magyarország egyetemlein a hallgatók mobilitási aránya európai viszonylatban igen csekély. A felmérések adatai alapján kijelenthetjük, hogy a magyar hallgatóknak a megjelenési aránya kevesebb, mint az európai átlagértékek fele. (Kasza 2010) A Tempus Közalapítvány 2010-es adatai alapján a magyar hallgatók általi 10 leglátogatottabb európai ország megfelel a 2007-es Makóvényi-féle adatgyűjtés értékeit mutató táblázatnak, így megállapítható, hogy a térség legkedveltebb országai közé tartozik az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Ausztria és Belgium. (Barakonyi 2009 ; Kasza 2010) A Londonban, 2007-ben mért adatok szerint szintén ezek a legnagyobb népszerűségnek örvendő országok. Európa egyik leglátogatottabb országának az Egyesült Királyság számít, melyet a különböző mobilitási programokban részt vevő hallgatók 12%-a választ úti célként. Az alábbi táblázat az Egyesült Királyságba érkező hallgatók számát jelzi a felsorolt országok hallgatóit tekintve. (Verbik- Lasanowski 2007)

Az Erasmus ösztöndíj-program

A II. világháborút követően, az 1950-es években kezdett újjáéledni az európai nemzetközi egyetemi és akadémiai kooperáció, ennek ellenére a hallgatói mobilitás Európában 30 éves késéssel, csak az 1980-as években a különböző külföldi tanulmányokat támogató programok segítségével kapott nagyobb

figyelmet. Az első nagy lépés az Erasmus program 1987-es elindításához köthető (Kasza,s.a.), amely egy neves filozófusról, humanistáról, Rotterdami Erasmusról (1465-1536) kapta a nevét (Kurucz-Beregi-Hlavaty 2010). A programhoz a kilencvenes évektől a keleti blokk országai is csatlakoztak. Majd a kilencvenes évek végére az Európai Unió által támogatott programok – köztük kiemelkedően az Erasmus program – a hallgatói mobilitás központi szereplőjévé váltak. A mobilitást illetően a tényleges fordulópontot a bolognai folyamat elindulása és az Európai Felsőoktatási Térség (EFT) létrehozása jelentette (Kasza s.a.). Az Erasmus program eredeti célja az volt, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók közel 10 százaléka számára pályázatok formájában lehetőséget nyújtson arra, hogy átmenetileg egy másik európai ország egyetemén folytathassa tanulmányait (Kasza s.a.), valamint külföldön végezhesse szakmai gyakorlatát, amely nagyban hozzájárul a munkaerőpiacon szükséges készségek elsajátításához más ország gazdasági és társadalmi kultúrájának megértéséhez, melynek hatására sokkal rugalmasabbá és és elfogadóbbá válik a hallgató (Kurucz-Beregi-Hlavaty 2010).

Korábbi kutatások eredményeire támaszkodva elmondható, hogy azoknál a hallgatóknál, akik az Erasmus ösztöndíj-program keretein belül tanultak külföldön jóval nagyobb felkészültség, illetve erősebb tanulmányi hatás figyelhető meg. Ez a tény főként azzal magyarázható, hogy a program elsősorban arra összpontosít, hogy azon hallgatókat segítse, akik az Erasmus által nyújtott kiegészítő ösztöndíj nélkül nem élhetnének a nemzetközi tapasztalatszerzés alternatívájával. A program korábbi értékeléséből kirajzolódik, hogy a kulturális és szakmai, tudományos tanulás összefonódása kiemelt jelentőségű. Az Erasmus hallgatók jelentős hányada arról számolt be, hogy szakmai tudása nagymértékben gyarapodott. Annak ellenére nyilatkoztak pozitívan a külföldön szervezett többlettudásról, hogy sok esetben ütköztek akadályokba, nehézségekbe a külföldi tanulmányok elismertetését illetően – az általunk végzett vizsgáltok eredményei alapján ez a probléma továbbra is fennáll -.

Emellett fontos megemlítenünk, hogy a kontinens nyugati szegmensében valamivel kisebb az Erasmus program mobilitási értéke, mint a Kelet-Közép-Európából származó hallgatók körében. E hallgatók számára a külföldi tanulmányok hatása, illetve a mobilitás hozadéka jóval magasabb (Teichler 2011). Ennek ellenére az Erasmus hallgatók visszajelzésének vizsgálata az időszakos külföldi tanulmányok értékcsökkenését mutatja. Három kutatás adatai kerültek összevetésre: a programban 1988/1989-ben részt vevő hallgatók öt évvel későbbi vizsgálata, az Erasmus hallgatók 1994/1995-ös végzett évfolyamon belüli vizsgálata négy éves időtávban, végül a program 2000/2001-es résztvevőinek öt éves követéses adatai (Janson, Schomburg, Teichler 2009). Az előzőekben felsorolt adatokból látható, hogy az Erasmus segítségével szerzett külföldi tapasztalat értéke is csökkenő tendenciát mutat; ezt bizonyítja, hogy a nemzetközi tapasztalatok munkavégzésre irányuló pozitív hatása 49 százalékról, 44 százalékra, végül – az utolsó mérési adatok alapján - 39 százalékra csökkent. Emellett vizsgálták azt is, hogy milyen hatással volt a külföldi mobilitás a jövedelemre; elsőként 25 százalék, majd 22 százalék, majd csak 16 százalékban hatott a mobilitási részvétel. A válaszadó

egykori hallgatók munkavégzésének nemzetközi dimenzióját is vizsgálták; elsőként a fogadó ország nyelvének használatára kérdeztek rá, ami 47 százalékról egészen 38 százalékra csökkent. Ugyanezen kérdéscsoporthoz tartozott az elsajátított szakmai tudás használatának kérdése; a válaszok alapján 30 százalékról 25 százalékra esett vissza (Teichler 2011).

Kutatási eredmények

A Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola doktorhallgatóiként a hazai egyetemek Erasmus-ösztöndíjprogramban résztvevő hallgatóinak tapasztalatairól kívántunk információkat gyűjteni, amelyre a Tempus Közalapítvány munkatársainak közreműködésével kerülhetett sor. Kapcsolattartó munkatársuk segítségével az ország minden egyetemének programirodája megkapta a kérdőívünket, amelyet az adatbázisukban szereplő minden hallgatóhoz eljuttott. A felmérés során igyekeztünk olyan jellegű kérdéseket megfogalmazni, amelyek átfogó képet mutathatnak az Erasmus-ösztöndíj segítségével külföldi tanulmányokat folytató hallgatók tapasztalatairól. Az első kérdéscsoport a programban való részvétel időintervallumára, helyszínére vonatkozó adatokat szolgáltat. A második kérdéscsoport az ösztöndíjprogramra vonatkozó hallgatói ismeretekről, a célállomás kiválasztásával kapcsolatos elképzelésekről, valamint a kiutazás feltételeiről, körülményeiről nyújt információkat. A harmadik kérdéscsoport segítségével arra kerestük a választ, hogy a külföldi tanulmányokat követően tudását, ismereteit milyen mértékben, s milyen színtereken tudta leginkább hasznosítani a hallgató, s egyáltalán gazdagodott-e praktikus tapasztalatokkal. A negyedik kérdéscsoport a fogadó egyetemen szerzett tapasztalatokra világít rá különös tekintettel az oktatás folyamatára, követelményrendszerére. Az ötödik kérdéscsoport pedig a hazautazó hallgatók nehézségeit térképezte fel, s a képzéssel kapcsolatos kritikák megfogalmazására adott lehetőséget számukra.

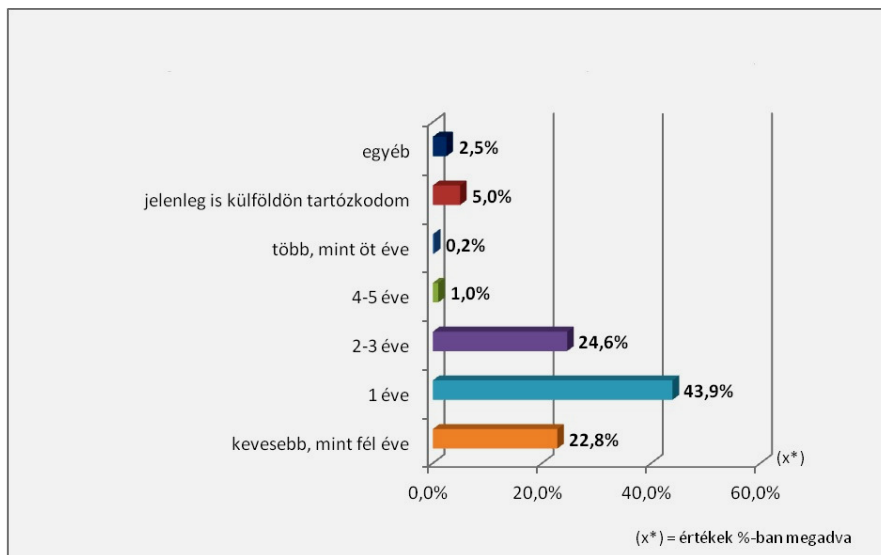
A kutatás értékelése

A kutatásban az Erasmus programirodák koordinátorainak segítségével a hallgatók számára internetes felületen eljuttatott kérdőívek közül 487 szabályosan kitöltött, értékelhető kérdőív érkezett vissza. A demográfiai adatokat tekintve 351 nő és 136 férfi töltötte ki az űrlapokat, akiknek átlagéletkora 24 év. Az adatok szerint a vizsgált populációban dominánsan női válaszadókkal találkozhattunk. A kapott átlagéletkorból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy kitöltők közt életkoruk eloszlása szerint vegyesen szerepeltek a felsőoktatási rendszer aktuális alanyai, s korábban végzett hallgatók is.

A válaszadók több magyarországi egyetem hallgatói és végzett hallgatói közül kerültek ki. A kitöltők többsége az Eötvös Lóránd Tudományegyetem különböző karainak diákjai, túlnyomó részt a Bölcsésztudományi Kar hallgatói. Igen magas arányban talákoztunk továbbá a Pécsi Tudományegyetem

hallgatóinak űrlapjaival, akiknek számottevő többsége a Közgazdaságtudományi Karán végez vagy végzett tanulmányokat.

1. ábra: Mikor vett részt Erasmus ösztöndíjként külföldi csereprogramban? (%)

Forrás: Saját vizsgálat, 2014

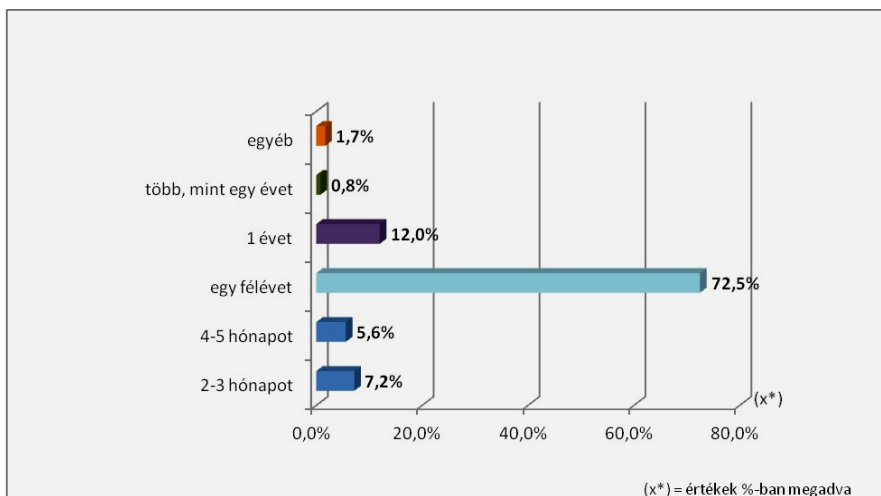
A válaszadók közül továbbá magas arányban képviselték magukat a nyelvszakos hallgatók. A külföldi egyetemek és az eltérő kultúra után való érdeklődés esetükben egyáltalán nem meglepő. Meggyőző számban szerepeltek továbbá a választott szakok közt a marketing, a jogász, a nemzetközi tanulmányok, a szociológia, az építészet és a nemzetközi gazdálkodás hallgatói is. Logikusnak hat a feltételezés, miszerint a nemzetközi tanulmányokat folytató hallgatók külföldön, szakirányuknak megfelelő ismereteket is kívánnak szerezni. Az Erasmus ösztöndíjas hallgatók számottevő többsége az alapképzés (különböző BA képzés) során vette igénybe a külföldi tanulmányok folytatásának lehetőségét, míg a mesterképzési szakok látogatása alatt a kiutazások száma arányaiban jócskán alulmarad. A legkevesebb hallgató doktori (PhD) tanulmányai során utazik külföldre tanulás céljából.

Az első kérdéscsoport eredményei abban segítettek kutatásunkat, hogy megismerjük a tanulmányaikat folytató hallgatók külföldi tartózkodásának idejét (1. ábra), időintervallumát és helyszínét. Az első kérdés során megtudhatjuk, hogy a hallgatók 43,9%-a, vagyis közel a kitöltők fele egy éve vett részt a programban. A válaszadók 24,6 %-a 2-3 éven belül folytatta le külföldi tanulmányait, 22,8%-uk pedig kevesebb, mint fél éve. A kitöltők csekély hányada 3 évnél régebben töltötte tanulmányai egy részét külföldön, 5%-uk pedig jelenleg is határon túl tartózkodik a program keretében. Az

adatok alapján a válaszadók jelentős része egy éven belül vett részt az ösztöndíjprogramban. Ez arra enged következtetni, hogy tapasztalataik és benyomásaik frissek, aktuálisak élményeikkel kapcsolatban. Az eredmények fényében valószínűsíthető, hogy a korábban kiutazott hallgatók válaszadási arány kisebb mértékű. Az egyetemi évek során használt e-mail címek esetleg elévülhettek, így lehetséges, hogy minden megkérdezethez nem jutott el a kérdéssor.

A külföldön végzett tanulmányok hosszúságára vonatkozó kérdés (2.ábra) során igen nagymértékben, 72,5%-os arányban adták azt a választ, miszerint egy egész tanulmányi félévet töltöttek kint a hallgatók. 12%-uk egy teljes évet, 7,2%-uk 2-3 hónapot, 5,6%-uk pedig 4-5 hónapot vett igénybe a program kínálta lehetőségek alapján. Elenyésző mértékben számottevően több vagy kevesebb ideig folytatták tanulmányaikat a határon túl. Az eredmények konklúziójaként megfogalmazható, hogy a hallgatók túlnyomó részének a fogadó egyetemen tartózkodása alatt lehetősége nyílt a felsőoktatási intézmény széleskörű megismerésére, s tájékozódhatott annak követelményrendszeréről.

2. ábra: Külföldi tartózkodás időtartama (%)

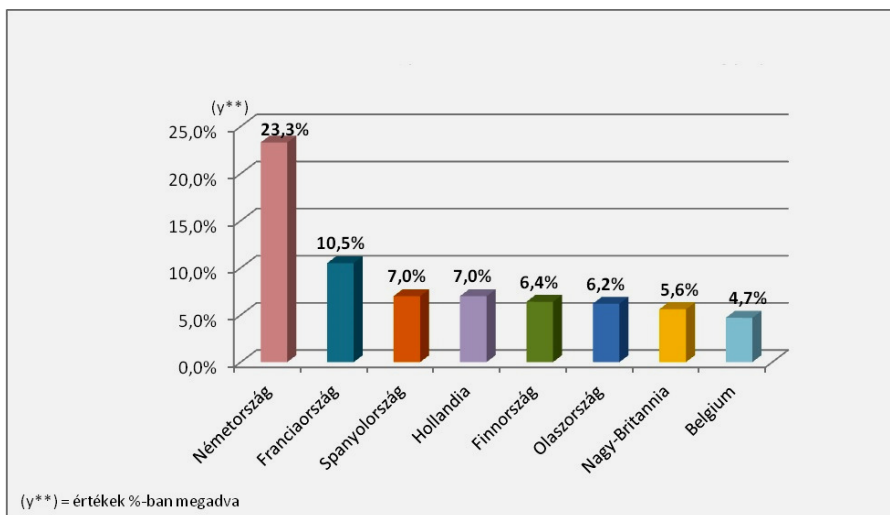
Forrás: Saját vizsgálat, 2014

A hallgatók szabad választása biztosított az Erasmus ösztöndíjprogram keretein belül, így lehetőség nyílik a fogadó egyetem kiválasztására (3. ábra). A felmért populáció körében legnépszerűbbnek Németország egyetemei bizonyultak, hiszen a válaszadók 23,3%-a ezt a lehetőséget jelölte meg a kérdéssorban, a népszerűségi lista második helyezettjeként pedig Franciaország 10,5%-os fölényrel könnyelhető el. A további fogadó egyetemek rangsorában apró eltéréssel követi egymást harmadikként Spanyolország és Hollandia 7%-kal, negyedikként Finnország 6,4%-kal, ötödikként Olaszország 6,2%-kal, hatodikként Nagy-Britannia 5,5%-kal, végül hetedikként Belgium

4,7%-kal. A korábban végzett felmérések megközelítőleg hasonló rangsort mutatnak. A Tempus Közalapítvány által 2010-ben végzett felmérés során Németország és Franciaország pozíciója teljesen azonos jelen kutatás eredményeivel, s a legnépszerűbb 10 ország felsorolásában is megegyező országokat fedezhetünk fel. A szerialitás eltéréseinek hátterében valószínűleg a kitöltők arányának korlátozott mértéke áll esetünkben.

A fogadó országok, egyetemek kiválasztáskor a hallgatóknak rendelkezésére álló forrásaik, s személyes érdeklődésük tekintetében kellett mérlegelnie. Primer kívánalomként dominánsan, 40%-os arányban a fogadó nemzet vonzereje és kultúrája jelentkezett a hallgatók körében, amelyet az ország által beszélt nyelvismeret elsajátításának célja követett a megkérdezettek válaszaik alapján.

3. ábra: A legnépszerűbb külföldi fogadó országok az Erasmus hallgatói mobilitás tekintetében (%)

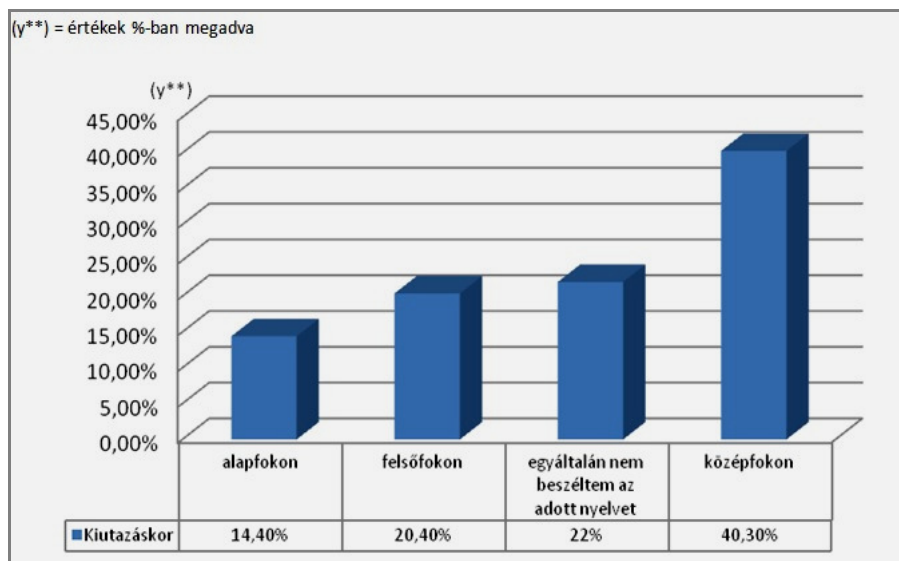
Forrás: Saját vizsgálat, 2014

Napjainkban az Erasmus ösztöndíjprogram a legelérhetőbb módja annak, hogy a felsőoktatásban tanulmányokat folytató hallgató külföldön szerezzen szakmai tapasztalatokat. A hallgatók utazásának kivitelezésében minden esetben az egyetemeken létesített Erasmus programirodák munkatársai segítik közreműködésükkel. Minden hallgatóhoz természetesen nem jutnak el a programiroda által közzétett információk, ezért feltérképeztük, milyen módon találtak rá a lehetőségre, és milyen indíttatásból keresik fel a programot a hallgatók.

A második kérdéscsoport egységében a kitöltők legnagyobb arányban ismerősöktől és barátoktól szereztek az elsődleges információkat a kiutazás lehetőségéről. A jelölt válaszok alapján jelentős mértékben nyújtottak

információt az internetes információk, a felsőbb éves hallgatók és az egyetemi faliújságok is.

4. ábra: Nyelvismeret kiutazáskor (%)

Forrás: Saját vizsgálat, 2014

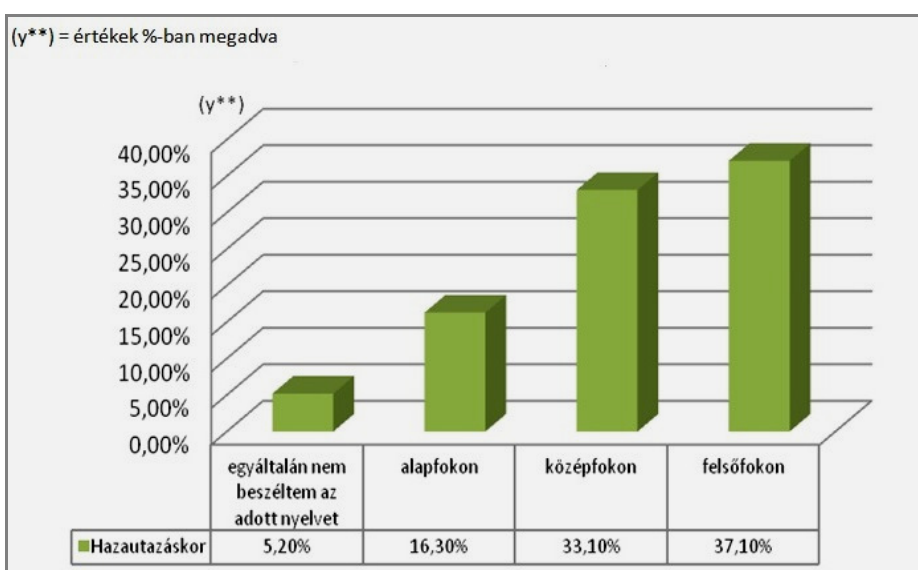
A kiutazás céljaként a hallgatók által leginkább preferált érvnek a nyelvismeret fejlesztése bizonyult. A megjelölt válaszok között magas arányban szerepelt még nemzetközi kapcsolatok kiépítésének tervei, más kultúra megismerése és az ismeretek bővítése. Mivel a nyelvismeret fejlesztése jelent meg legpopulárisabb célként, fontos azzal foglalkoznunk, valóban megvalósult-e a fejlődés (4-5. ábrák). A válaszok alapján megtudhatjuk, hogy a legtöbb hallgató külföldre utazáskor középfokon beszélte a fogadó ország nyelvét, hazautazáskor pedig a kitöltők zöme felsőfokú nyelvi ismeretekkel rendelkezett. Konzekvenciaként megfogalmazható a nyelvismeret jelentős fejlődése a hallgatók határon túli tapasztalatszerzésének köszönhetően. A kitöltések szerint a hazatérést követően a hallgatók egyharmada azóta is folyamatosan használja az elsajátított nyelvet, így kijelenthetjük, hogy praktikus tudást sajátítottak el tanulmányi útjuk alkalmával.

A harmadik kérdéscsoport az elsajátított készségek, képességek, tapasztalatok alkalmazhatóságát kívánta felmérni a hallgatók tanulmányi- és munkaerőpiacon való érvényesülésük tekintetében (6. ábra). A kitöltők 71,3%-a szerint külföldön szerzett tapasztalatai többlettudásként jelentek meg hazai tanulmányai során, amely mindenképpen hasznos szellemi profitként számolható el.

Szintén magas arányban, 54,9%-ban gondolták úgy a válaszadók, hogy az elsajátított készségek a munkakeresés során is előnyöket jelentettek számukra. A megszerzett ismeretek mellett nem hagyható figyelmen kívül a

nemzetközi szakmai kapcsolatok kiépítésének lehetősége sem. A korábbi kérdések értékelésekor kiderült, hogy a válaszadók többsége röviddel a megkérdezésük előtt érkezett meg külföldi tanulmányi útjáról. Ez nagy valószínűséggel azt jelentheti, hogy a hallgatók egy számottevő része jelenleg is felsőfokú tanulmányokat folytathat. Ez a tény lehet a háttere annak, hogy megszerzett nemzetközi kapcsolataik kisebb arányban bizonyultak használhatónak a tanulmányaik, a munkakeresés és a munkavállalás során. Véleményünk szerint főleg azok tudnak profitálni kiépített kapcsolatrendszerükből, akik szakmájukon belül már elhelyezkedtek, esetleg külföldön is telepedtek le.

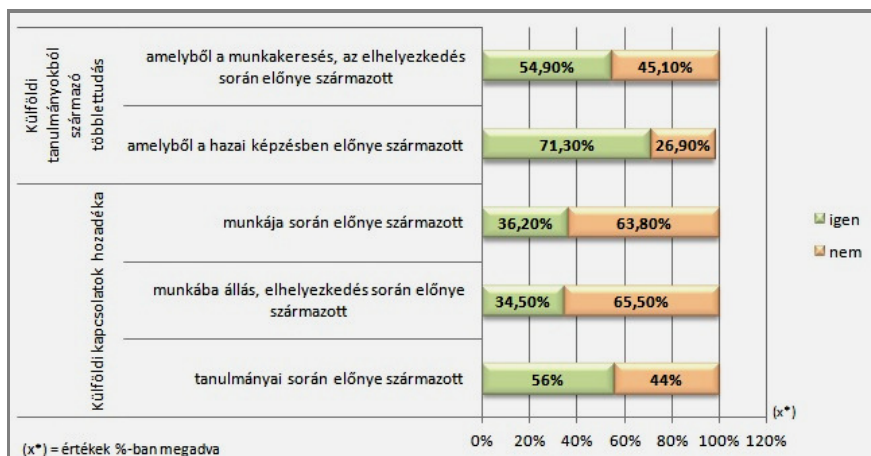
5. ábra: Nyelvismeret hazautazáskor (%)

Forrás: Saját vizsgálat, 2014

A negyedik kérdéscsoport válaszai alapján képet kaphatunk arról, milyen szubjektív vélemény alakult ki a hallgatókban a fogadó egyetemek oktatási- és követelményrendszerét illetően. Fontos kiemelnünk, hogy a külföldi egyetemen vendégeskedők nagyrészt olyan szakok kurzusait hallgatták a határon túl, amelyeket igazán közel álltak a hazai szakirányos képzésükben tanultakhoz. A hallgatók személyes bevallásuk alapján viszonylag magas arányban látogatták az általuk felvett tanegységeket, hiszen a kitöltők 50%-ának válaszai alapján a felvett kurzusokon hetente 2-3 alkalommal kellett részt venniük. 36%-uk napi rendszerességgel, a fennmaradó 14% pedig ennél ritkábban látogatta a tanegységeket. A követelmények tekintetében a válaszadók 56,5%-a úgy nyilatkozott, hogy a félévet írásbeli vagy szóbeli vizsgával teljesítették.

6. ábra: Hallgatói mobilitás hozadéka (%)

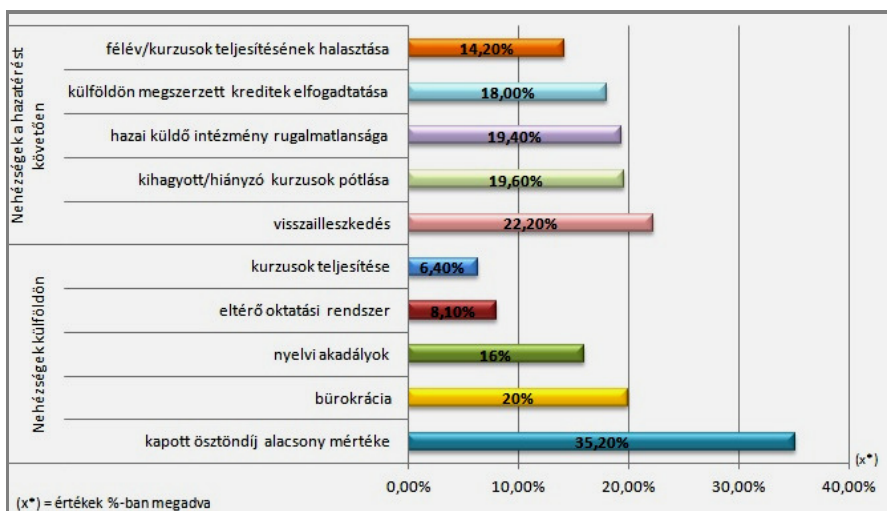

Forrás: Saját vizsgálat, 2014

10-13%-os arányban egyenlően adtak számot gyakorlati vizsgával, oktatói aláírással, s ugyanilyen arányban nem voltak vizsgakötelesek. A külföldi tapasztalataikat a hazai képzéssel összevetve a hallgatók 25%-a úgy gondolja, hogy a fogadó egyetemen magasabb volt a követelmény, 24%-uk azonos nehézségűnek érezte a megfelelést, 23%-uk szerint pedig valamivel egyszerűbben teljesítették a követelményeket. 12%-uk jóval nehezebbnek tartotta a követelményrendszer teljesítését, 8%-uk pedig lényegesen egyszerűbbnek találta. Az eredmények igazán szerteágazóak, amely tény valószínűleg annak köszönhető, hogy a különböző fogadó egyetemeken más jellegű, esetleg eltérő szakirányokon folytattak tanulmányokat a hallgatók.

Az ötödik kérdéscsoport a hazatérést követő intuíciókat foglalja össze, s lehetőséget ad a válaszadók számára kritikáik megfogalmazására (7. ábra). A hallgatók első helyen, egyik legmeghatározóbb nehézségként a kapott ösztöndíj támogatás alacsony mértékét fogalmazták meg, amely az összes válasz 35,2%-át foglalja magába. Második helyen a bürokrácia okozta komplikációt fogalmazták meg 20%-os arányban, melyet 16%-os arányban szorosan követtek az esetleges nyelvi akadályok. Elenyésző mértékben, megosztva találtak továbbá az alkalmazkodás, beilleszkedés, az eltérő kultúra - és oktatási rendszer problémáival. A tartós, elhúzódó külföldi tartózkodás következményeként sok esetben a hazai egyetemeken sem zajlik gördülékenyen a visszailleszkedés. A hallgatók véleménye szerint több nehézséggel kell megküzdeniük, melyek nagyjából egyenlő arányban jelennek meg. A válaszok 22,2%-a első helyen a visszailleszkedés nehézségét emeli ki, amelyet 19%-kal a hazai küldő intézmény rugalmatlansága és a kihagyott kurzusok pótlásának bonyodalmai okozzák. 18%-ban emelték ki a külföldön megszerzett kreditek elfogadtatásának nehézségeit, amelyet 14,2%-kal a kurzusok teljesítési halasztásának problémája követ. A hallgatók fennmaradó hányada nem tapasztalt hazaérkezéskor problémákat.

7. ábra: Mobilitással járó nehézségek külföldön és itthon (%)

Forrás: Saját vizsgálat, 2014

A Bologna Folyamat működésével, hatékonyságával kapcsolatban a témában kutató szakemberek írásaiban rendszeresen találkozhatunk különböző kritikákkal. A hallgatók észrevételei alapján úgy tűnik, ezeknek a kritikáknak alapja van, így mindenképpen korrekciót igényelne a gyakorlatban való megvalósítás során. Az európai egyetemek követelményrendszere és a kurzusok megfeleltetésének tortúrája aktuális problémát jelent, amely mindenképpen megoldást igényelne.

A kérdőív lezárásaként lehetőséget adtunk a kitöltőknek arra, hogy nyilatkozzanak azzal kapcsolatban, részt vennének-e újra egy hasonló ösztöndíjprogramban felsőfokú tanulmányaik alkalmával. A kitöltők 83, 1%-a mindenképpen megismételné, 12,8%-uk talán részt venne újabb hasonló programban, 1,2%-uk semmiképpen sem utazna újra külföldre ebből a célból. A kitöltők 2,9%-a egyéb opciókat jelölt meg a kérdés során, akiknek zöme munkája miatt nem tehetné meg, mások pedig jelenleg is külföldön tartózkodnak. A válaszadók 96,7%-a meleg szívvel ajánlaná barátainak, ismerőseinek az Erasmus ösztöndíjprogramban való részvételt. A válaszadók fennmaradó hányada talán bíztatná ismerőseit, s egy fő biztosan nem javasolná a kiutazást. Az utolsó, nyitott kérdés lehetőséget adott a hallgatók kezébe, hogy saját ajánlást írjanak az Erasmus ösztöndíjprogram népszerűsítésére. A pár mondatos mottók, szlogenek közt főleg jó tanácsok, irányelvek szerepeltek. A televíziós reklámokba illő meggyőző szövegek bárki számára vonzóvá tehetnék a programot.

Bár a hallgatók több kritikát is megfogalmaztak az Erasmus ösztöndíjprogram keretein belül folytatott külföldi tanulmányaikkal kapcsolatban, összességében úgy gondoljuk, elégedettek voltak a körülményekkel.

Összegzés

Vizsgálatunk újabb tanúbizonyságot szolgál a hallgatói mobilitás kardinális jellegére a felsőoktatásban. Nem véletlen tehát, hogy egyik leghangsúlyosabb, leginkább megvalósulást kívánó eszmeként szerepel a Bolognai Nyilatkozatban. Hiszen olyan készségek, technikák elsajátítására nyújt lehetőséget egy-egy külföldön töltött félév, amelyek szinte elengedhetetlenek ahhoz, hogy a hazai, illetve a nemzetközi munkaerőpiacon versenyképes maradjon egy pályakezdő értelmiségi. A külföldi tapasztalatszerzés hozadéka nem csupán a nyelvismeret fejlődésében, szakmai és tudományos többlettudásban mérhető, hanem másfajta gondolkodásmódot is elsajátíthat a hallgató. Ahogy az általunk végzett vizsgálat is alátámasztja, az ösztöndíjprogramban résztvevő hallgatók magas színvonalú nyelvtudással és jól hasznosítható nemzetközi ismeretekkel térnek haza tanulmányi útjukról. A leglátogatottabb külföldi egyetemek listája szinte teljesen megegyezett a korábban végzett felmérések eredményeivel. A preferált országok megismerésével egyre nagyobb teret engedhetnek a hallgatók a Bologna folyamat végső céljának, amely nem csak a tanuló rugalmasságát kívánja meg, hanem a kutatók, tanárok, s akár a munkavállalók mobilitását is. Bár hazánkban is egyre népszerűbb az Erasmus program, nemzetközi viszonylatban sajnos sereghajtónak mondható a külföldi tanulmányokat végző magyar hallgatók száma. A vizsgálatnak köszönhetően képet kaphattunk arról, mely okok állhatnak a háttérben. A külföldi tanulmányok finanszírozásának problémája kardinális kérdésnek bizonyult. Amennyiben a támogatási feltételek és az ösztöndíjrendszer nagyobb mértékben lenne képes hozzájárulni a felmerülő költségek fedezéséhez, számottevően megnövekedne a kiutazó hallgatóság aránya. A hazai egyetemek tanulmányi rendszerének rugalmatlansága szintén jelentős akadályt képez a megkérdezett hallgatók véleménye alapján. A kihagyott kurzusok pótlásának bonyodalmai, a külföldön megszerzett kreditek elfogadtatásának nehézségei és a kurzusok teljesítési halasztásának problémái feltétlen megoldást kívánnának meg a hazai felsőoktatási intézményektől.

Összességében elmondható, hogy a hallgatói mobilitás pozitív hozadéka vitathatatlan, ezért a jelenleg is fennálló nehézségek, mint az egyetemek közti átjárhatóság kérdéskörének megoldása, könnyítése elengedhetetlen. A mobilitással kapcsolatos hallgatói vélemények is igazolják, hogy a felsőoktatás által nyújtott legnagyobb lehetőségek egyikeként tartható számon a külföldi tapasztalatszerzés alternatívája.

Irodalomjegyzék

- Az Európai Felsőoktatási Térség kialakításának első tíz éve - részletek a Jubileumi Miniszteri Konferenciára készült független szakértői értékelésből. In: Felsőoktatási műhely, 2010. 1. sz. p.33-37.
- Az Európai Felsőoktatási Térség megvalósítása. A bolognai folyamat. In: Tudományos közlemények, 2003. 9. sz. p. 9-14.

- Barakonyi Károly (2009, szerk): Bologna „Hungaricum” Diagnózis és terápia. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- Bokodi Szabolcs (2005): Sociates/Erasmus év végi intézményi beszámolók összefoglaló áttekintése- 2003/2004. Tempus Közalapítvány, Kézirat, 2005. január.
- Csekei László (2010): Közös európai válasz a közös európai problémákra: a bolognai folyamat és az Európai Felsőoktatási Térség. In: Felsőoktatási műhely, 2010. 1. sz. p.9-22.
- Derényi András (2010): Az Európai Felsőoktatási Térség képesítési keretrendszerének kialakulása és kapcsolata az Európai Képesítési Keretrendszerrel. In: Felsőoktatási műhely, 2010. 1. sz. p.47-62.
- Gyórpál Zsuzsanna (2006, szerk.): Tíz éves a Tempus Közalapítvány. Tempus Közalapítvány. Budapest. p. 4-25.
- Harangi László (2003): A „lifelong learning” paradigma és hatása a magyar felsőoktatásra. In: Felnőttoktatási Akadémia. Országos Közoktatási Intézet. Budapest.
- Hrubos Ildikó (2003): Napjaink reformja: az európai felsőoktatási térség létrehozása. In: *Educatio*, 2003/12.,1. sz. p. 51-64.
- Kasza Georgina (s.a.): Helyzetkép a nemzetközi hallgatói mobilitásról. Diplomás pályakövetés IV.- Tematikus Tanulmányok. 177-192.
http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/DPR/dprfuzet4/Pages177_192_Kasza.pdf [2014.02.25.]
- Kurucz Katalin – Beregi Bettina – Hlavaty Ildikó (2010, szerk.): Erasmus sikertörténetek. Volt ösztöndíjas hallgatók munkaerő-piaci esélyei. HOPPÁ, Disszeminációs füzetek 23. Komáromi Nyomda és Kiadó Kft. Budapest.p.32.
- Janson, Kerstin – Schomburg, Harald – Teichler, Ulrich (2009): The Professional Value of Erasmus Mobility. Lemmens, Bonn.
- Teichler, Ulrich (2011): A hallgatói mobilitás esete a Bologna-folyamattal. In: *Educatio*, 2011/4. p. 509-520.
- Teichler, Ulrich (2003): Az európai felsőoktatási reformok főbb kérdései. In: *Educatio*, 2003/1. p. 3-18.
- Tarnay István (2005): Külföldön tanuló magyar diákok jellemzői. *Educatio*, 2005/2. p. 417-423.
- Verbik, Line - Lasanowski, Veronica (2007): International student mobility- Patterns and trends. The Observatory on Borderless Higher Education. London.
http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/newsletter/International_Student_Mobility_-_Patterns_and_Trends.pdf [2014.03.10.]

Adatbázisok

Eurostat hallgatói mobilitásra vonatkozó adatok.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/data_base

[2014.03.12.]

UNESCO hallgatói mobilitásra vonatkozó adatok.

<http://stats.uis.unesco.org/unesco/ReportFolders/ReportFolders.aspx>

[2014.03.12.]

**OPPORTUNITIES OF THE EUROPEAN HIGHER EDUCATION AREA:
SURVEY BASED ON THE EXPERIENCES OF FORMER ERASMUS STUDENTS**

SZABINA BENCZE - ÁGNES TÓTH-SZERECZ

Summary

The most effective and most popular segment of the European Higher Education Area is student mobility, which provides opportunity for students to get international experience. The standardization of higher education systems in Europe and the scholarship programs offer good alternative throughout their university years and broaden the perspective of students. In addition to the language learning opportunity, the students improve their knowledge, which has a positive effect on their studies and their position at the labour market. The opinion and experiences of those students who have participated in the program earlier are very useful feedback to measure the effectiveness of student mobility.

This research was carried out to explore topics that are not included in the majority of related literature in Hungary, such as the financial background of the students' international studies, the most popular courses, as well as the skills and expertise students generally acquire during the mobility. We try to present an overall picture on the mobility trends of participating students, as well as on the effectiveness of Erasmus programme. In addition to this, we also elaborate on the positive effect of international experience and enhanced language skills on the student's position at the Hungarian and international labour market. Based on the experience of students we discover the common requirements of the receiving higher education institutions.

Keywords: student mobility, Bologna process, scholarship, Erasmus programme